

ПРАБЛЕМЫ БЕЛАРУСКОЙ ГІСТОРЫІ Ў СПАДЧЫНЕ М. БАГДАНОВІЧА

М. Багдановіч тонка адчуваў пульсацию жыцця мінулага, сучаснага і будучага, трывалую сувязь пакаленняў. Ён спрабаваў праз далучэнне да старажытнай гісторыі, культуры, праз светаадчуванне самаахвярных адраджэнцаў, напрыклад, С. Палуяна, К. Каганца, абудзіць памяць нашчадкаў, нацыянальную годнасць, актуалізаваць гістарычнае мысленне. Для паэта-гуманіста, як сведчыць верш “Летапісец”, важна, каб наступныя пакаленні ведалі гісторыю і вучыліся на яе ўроках: “Што тут чынілася ў даўнія гады, / Што думалі, чаго жадалі мы тады, / За што змагаліся, як баранілі веру, – / Хай зведаюць усе патомкі праз паперу!” Перакананасць і вера М. Багдановіча, што народ, з якім здарылася няшчасце і пра які забыліся, усё ж здольны ўзняцца, пазбавіцца комплексу гістарычнай непаўнаважнасці праз вяртанне да сваіх вытокаў, перадаецца наступным пакаленням: “... і згінуў іх народ. / І ўсё змянілася, і ўжо пра іх забылі. / Вы, літары, цяпер нанова ўсё збудзілі! / І людзі зведаюць аб прадзедах сваіх, / Аб горы, радасцях і аб прыгодах іх, / Каму маліліся, чаго яны шукалі...” (верш “Летапісец”).

Асэнсаванне сучаснай паэзіі сведчыць, што на шляху духоўна-творчага сталення і пошукаў гарманічнага жыцця чалавека ў сучасным грамадстве мастакі не засталіся абыякавымі да ўрокаў паэта-гуманіста, паэта-адраджэнца М. Багдановіча. Нашы сучаснікі перакананы, што рухавіца мэтанакіравана, гарманічна, упоўнена па беларускім шляху можна толькі ўсвядоміўшы гістарычны, духоўны вопыт свайго народа.

Асэнсоўваючы асноўныя вехі развіцця краіны ў вершы “Шляхі”, М. Пракаповіч вылучае гістарычныя падзеі, якія адыгралі важную ролю на шляху беларусаў да волі і нацыянальнай кансалідацыі. Першай вызначальнай падзеяй ён лічыць Грунвальдскую бітву, пасля якой больш чым на пяцьсот гадоў была спыненая нямецкая экспансія на Усход.

Далей М. Пракаповіч называе 1863 год. Наследаванне фальклорным традыцыям (паралелізмы, лексіка-інтанацыйныя паўторы, фальклорная сімволіка) дапамагае аўтару наблізіць да чытача жывое, трапяткое слова Кастуся Каліноўскага. М. Пракаповіч здолеў таленавіта перадаць асноўную ідэю заповіту К. Каліноўскага, для якога галоўным было не выжыць, а перамагчы ворага – расійскі царызм, дамагачыся, каб ніхто ніколі не панаваў над беларусамі, над родным краем. Апошняе двухрадкоўе “Можна, не ўсе мы выстаім, / але Беларусі – жыць!” сугучна з развіццём словам кіраўніка паўстання: “Бо я табе з-пад шыбеніцы кажу, Народзе, тагды толькі заживеш шчасліва, калі над табою Маскаля ўжо не будзе” [2: 22].

Думка К. Каліноўскага аб барацьбе народа за свае правы ажывае ў паэтычнай і публіцыстычнай спадчыне яго ідэйных пераемнікаў. Нарыс М. Багдановіча “Хто мы такія?” нагадвае па сваім публіцыстычным пафасе і форме (гутарка з народам) “Мужыцкую праўду” К. Каліноўскага, прадмовы да зборнікаў “Дудка беларуская”, “Смык беларускі” Ф. Багушэвіча: “Беларусы! Мы – вялікі народ, нас дванаццаць мільёнаў... Калісьці ў нас было сваё гасударства, скрозь чутно было нашу беларускую гаворку. У ёй пісалі законы, разбіралі справы ў судах, вучылі ў школах, друкавалі кніжкі, спраўлялі набажэнства ў царквах ды касцёлах” [1; 3: 126]. Артыкул пачынаецца з іранічных пытанняў, дакораў у адрас беларусаў: “Хто вы такія? Што вы за народ?” Такі пачатак выкліканы не жаданнем М. Багдановіча абразіць свой народ, а неабходнасцю прымусіць іх задумацца аб сваёй долі. Пэўную ролю для вырашэння пастаўленай задачы адыгрывае і займеннік “вы”, ужыты публіцыстам з маленькай літары. М. Багдановіч шчыра верыць, што адзіная сіла, якая здольна супрацьстаяць разбуральным працэсам палітыкі паланізацыі і русіфікацыі Беларусі, – гэта самабытная культура, мова беларускага народа. “Не пакінем свае гаворкі, сваіх песняў, сваіх звычаяў – свайго кроўнага, спрадвечнага, беларускага. Не адракомся, не забудзем, не кінем на глум; будзема шанаваць, бараніць, дзецям сваім аб тое заповедаць” [1; 3: 127].

У артыкуле “На белорусские темы” М. Багдановіч працягвае гаворку, якую распачаў у разгледжаным вышэй нарысе. Публіцыст уступае ў адкрытую палеміку з прадстаўнікамі царскага ўрада, якія паставілі перад сабой мэту – “знішчыць беларусаў як нацыянальнасць”. Дзеля гэтага яны распрацавалі шэраг мерапрыемстваў. М. Багдановіч звяртае ўвагу на наступныя: была забаронена уніяцкая рэлігія, якая стала ў краі “нацыянальна-беларускай” (на наш погляд, тэрмін “народная” больш выразна акрэсліў бы значэнне уніяцкай рэлігіі для беларусаў), нельга было выдаваць беларускія кнігі, газеты, а тыя, што ўжо ўбачылі свет, загадана было знішчыць, нельга было карыстацца беларускай мовай у час богаслужэння, скасавалі Літоўскі статут, увялі закон, згодна якому “дадатковае богаслужэнне” на Беларусі павінна адбывацца на рускай мове. Відавочна, што ўсё гэта спрыяла паскарэнню працэса паланізацыі, і, як ні дзіўна, шмат намаганняў дзеля гэтага прыклалі “русіфікатары”. М. Багдановіч падлічыў, што колькасць беларусаў павялічыцца на два мільёны, калі ў сілу

ўступіць закон аб увядзенні рускай мовы ва ўсе касцёлы (размова тут ідзе менавіта пра “дадатковае богаслужэнне”). Артыкул “На беларускія тэмы” быў напісаны М. Багдановічам пад уплывам абмеркавання ў прэсе праекта закона, згодна якога абмяжоўваліся ў правах палякі Заходняга рэгіёну. Свядомы, шчыры беларус спрабуе ўберагчы гр. Ігнацьева ад цяжкай памылкі, папярэджвае, што нешта падобнае яго праекту на пачатку стагоддзя было апрабавана ў галіне школьнай адукацыі: католікаў-беларусаў было прадпісана навучаць закону божаму не па-польску, а па-вёлікаруску. У выніку паланізацыя краю паскорылася.

Багдановіч М. ніколі не меў ілюзій наконт адносін расійскай дзяржавы да лёсу Беларусі. У артыкуле “Сталенне руху беларускага народа” ён паказаў, абапіраючыся на ўрадавыя матэрыялы, да якой забітасці, пакорнасці, збыднеласці дайшоў селянін, як пакалечылі яго душы бесканечныя гады паднявольнага жыцця. Характарызуючы становішча селяніна пасля далучэння Беларусі да Расіі ў канцы XVIII стагоддзя, М. Багдановіч у згаданым артыкуле ўжывае параўнанне “сляпы, як крот”, якое раней пазт увёў у пазтычны твор “Народ, Беларускі Народ!”. Верш прасякнуты мараю М. Багдановіча пачуць з вуснаў беларускага мужыка крык аб паратунку, а не словы ўдзячнасці сваім “гаспадарам”: “Ўвесь поўны смяротнай жуды, / Ты крыкнуць не вольны “Ратуйце!” / І мусіш ты “Дзякуй” крычаць. / Пачуйце жа гэта, пачуйце, / Хто ўмее з вас сэрцам чуваць!”.

3 артыкула “О гуманизме и неосмотрительности” бачна, што для М. Багдановіча сама думка аб ператварэнні беларускага народа ў “спажывуны матэрыял для суседніх народаў” здавалася абсурднай. Публіцыст з пагардаю ставіцца да людзей, тыпу г. Курнатоўскага, ва ўяўленні якіх беларусы з’яўляюцца нечым накшталт “пажывунага матэрыялу для суседніх народаў” [1; 3: 92]. Г. Курнатоўскі на пасяджэнні таварыства славянскай культуры ў сваім дакладзе аб межах польскай народнасці закрануў беларускае пытанне: з’яўляюцца беларусы асобнай нацыяй ці не? Па яго перакананні, існуюць толькі няўдалыя спробы стварыць такую нацыю. Са здзіўленнем і болей у душы М. Багдановіч адзначае, як пасля спробы весці торг беларускім народам, такія асобы могуць называць сябе “гуманістамі”.

Клапоцячыся аб будучыні беларускай нацыі, пазт-адраджэнец не заставаўся абыхавым да лёсу брацкіх славянскіх народаў. Ён добра ўсведамляе, што беларусам на шляху адраджэння разлічваць давядзецца толькі на ўласныя сілы і розум, таму вывучэнне гісторыі чэхаў узмацняе ў яго душы зернейкі веры ў сацыяльна-палітычнае і духоўнае вызваленне беларусаў. У артыкуле “Братыя-чехи” М. Багдановіч нагадвае пра цяжкія шлях братняга народа, які здолеў усвядоміць, што “яны – славяне, але толькі анямечаныя; яны зразумелі, што роднай мовай для іх павінна быць мова чэшская. Яны пачалі вучыцца чэшскай мове, навучаць на ёй сваіх дзяцей, пісаць на ёй кнігі, друкаваць газеты, дабіваюцца для яе правоў у дзяржаве” [1; 3: 76]. Як бачна, гістарычная памяць вяла чэшскі народ па шляху нацыянальнага адраджэння.

Невыпадкава ідэя гістарычнай пераемнасці становіцца скразной у творчасці нашых сучаснікаў. У прыватнасці, нізкі вершаў “Абрысы”, “Галасы берасцейскага дзядзінца” з кнігі М. Пракаповіча “Мяжа надзеі” – важны этап у спасціжэнні творцам пераменлівага свету, у разуменні дынамікі часу.

Уяўленне нашых сучаснікаў аб “долі людскай”, як і ў М. Багдановіча, асацыіруецца з гаворкаю на роднай мове, з імёнамі людзей, што прысвяцілі сваё жыццё служэнню Бацькаўшчыне. Па гэтай прычыне беларускі адраджэнец прыклаў шмат намаганняў, каб выхаваць маладое пакаленне свядомымі беларусамі. Пастаўленай мэты можна дасягнуць, лічыў М. Багдановіч, навучаючы ў школах, асабліва на пачатковым этапе, на роднай матчынай мове. Гэтая ўпэўненасць і прывяла яго пасля заканчэння Дзямідаўскага юрыдычнага ліцэя ў Яраслаўлі, хворага на сухоты, у родны Менск. Ён адразу ўключыўся ў культурна-адраджэнцкае жыццё Бацькаўшчыны.

Багдановіч М. шчыра радаваўся сустрэчы з дзецьмі ў бежанскім прытулку ў Ратамцы, выхаванцы якога насілі нацыянальную вопратку, размаўлялі па-беларуску, у класах на сценах віселі плакаты з надпісамі: “Шануй родную мову”. Прыемна было пачуць М. Багдановічу, што вучыцца па-беларуску ў прытулак прыходзілі і мясцовыя дзеці нават за некалькі кіламетраў. Пра гэта паведаміў нам М. Багдановіч на пачатку XX стагоддзя ў артыкуле “Белорусский беженский приют”.

Сорам, сум і боль адчувае лірычны герой верша сучаснага пазта М. Пракаповіча “І нараджалася слова”, бо дзеці беларусаў у пачатку XXI ст. на роднай мове могуць толькі “адно прачытаць ледзь-ледзь”.

У артыкуле “Голос из Белоруссии” М. Багдановіч выказвае радасць, што згодна закону ад 1 чэрвеня 1914 г. будучы існаваць школы з беларускай мовай навучання. Адначасова звярнуўся з просьбаю аб падтрымцы гэтых пачыненняў да прадстаўнікоў земстваў, да настаўнікаў, якія прафесійна займаліся адукацыяй, культурай на Беларусі, так званых “духоўных пастыраў”, як іх пазней назаве М. Пракаповіч у вершы “Запавет”. М. Багдановіч адзначае, што, на жаль, толькі ў агульным плане ў педагагічнай літаратуры распрацавана пытанне аб значэнні выкладання на мацярынскай мове. Канкрэтных распрацовак па гэтай праблеме няма. Звяртаючыся да прадстаўнікоў адукацыі і, у першую чаргу, да тых, хто найболей пагарджае роднай мовай, М. Багдановіч у артыкуле “Голос из Белоруссии” папярэджвае: “Вышчыняючы беларускую мову са школы, мы вядзем да растраты вынікаў аграмаднай, шматвяковай духоўнай работы цэлага народа, збіваем думку дзіцяці са звыклых псіхалагічных сцяжынак і груба ўрэзваем яго душэўны свет; уводзячы ж мову вёлікарускую, мы ставім на яго шляху шэраг перашкод, засяляем яго псіхіку вобразамі змярцвелымі, няяснымі і ў многіх выпадках зусім недарэчнымі” [1; 3: 202].

Беларускі адраджэнец адзначае шэраг мінусаў, якія назіраюцца пры выкарыстанні ў час навучання рускай мовы замест роднай. Па-першае, з ужытку беларускіх дзяцей выкрэсліваецца шмат чыста беларускіх, своеасаблівых слоў, вобразаў, а разам з імі і жывыя, ясныя ўяўленні і перажыванні. Па-другое, маленькі чалавек будзе даволі часта сустракаць словы, якія ён чуе ўпершыню і значэння якіх не ведае, а гэта ў сваю чаргу

напаўняе псіхіку дзіцяці нейкімі цёмнымі, блытанымі, нетрывалымі і ў многіх выпадках зусім памылковымі ўяўленнямі. Па-трэцяе, граматычныя формы, з якімі вучню давядзецца мець справу, будуць блытаць яго ў некаторых выпадках сваім нязвыклым ужываннем. У артыкуле “Голос из Белоруссии”, які мае падзаглавак “К вопросу о белорусской и великорусской речи в местной школе”, М. Багдановіч прыводзіць вялікую колькасць прыкладаў, каб пераканаць прадстаўнікоў навучальных устаноў, якую неразбярэху ўносіць у душэўны свет беларускага дзіцяці любая руская кніга. Некаторыя з іх: он мне отказал – он мне ответил; по реке плыл плот – по реке плыл забор; я вошёл в лавку, т.е. я вошёл в скамью (слово лавка в значении “магазин” по-белорусски не употребляется) і г.д. Такім чынам, робіць выснову М. Багдановіч: “Прапаноўваць беларускаму дзіцяці любую велікарускую кнігу, пачынаючы з буквара, – гэта раўназначна таму, што даваць маленькаму неразумнаму дзіцяці “замест хлеба камень і замест рыбы вужаку” [1; 3: 201].

Спадчына беларускага класіка дапамагае сёння не траціць надзеі і веры, што “яшчэ адзін народ не знікне з твару зямлі, што не змарнатравіцца бяследна велізарная псіхічная праца многіх пакаленняў і беларуская культура – стварэнне гэтай працы – устаіць супроць напору іншых сіл і плыняў” [1; 3: 122]. Гэтая думка-мара М. Багдановіча, якую ён выказаў у артыкуле “Беларусы”, здаецца канцэптуальна важнай у кантэксце даследавання.

У артыкуле “Беларускае адраджэнне” аўтар прасочвае працэс станаўлення беларускай мовы і літаратуры ў русле агульнаеўрапейскага прагрэсу; у другой главе – у кантэксце агульнага сацыяльна-палітычнага і культурнага руху. Прапанаваная М. Багдановічам гістарычная канцэпцыя развіцця беларускай культуры не страціла навуковай вартасці, за выключэннем асобных ацэнак.

У артыкуле “Беларусы” паказана, дзе і калі пачала складвацца беларуская народнасць (эпоха старажытнай Русі ў XII-XIII стст.). Даследчык адзначае адсутнасць у беларускай народнасці татара-мангольскіх і фінскіх элементаў, прасочвае яе развіццё ў Вялікім Княстве Літоўскім, дзе беларуская мова была дзяржаўнай, пад непасрэдным уплывам старажытнаруускай і еўрапейскай культурных традыцый. Разважае пра спад нацыянальнага і культурнага жыцця (пасля Люблінскай уніі 1569 г.) у XVII-XVIII стст. Нягледзячы на тое, што толькі сяляне і простыя гараджане здолелі захаваць рэшткі некалі багатай культуры, М. Багдановіч выказвае перакананне, што беларуская мова, культура не толькі будзе годна развівацца і надалей, але і стане асновай для нацыянальнага, сацыяльнага адраджэння беларусаў, паколькі яна, па яго трапных назіраннях, “не з’яўляецца варыянтам велікарускай. Перад намі знаходзяцца два самастойныя культурныя комплексы, якія ад самага ж пачатку раслі і развіваліся незалежна адзін ад аднаго” [1; 3: 121].

Як бачна, праблема нацыянальнага адраджэння асэнсоўваецца ў артыкулах “Беларусы” і “Беларускае адраджэнне” як заканамерны працэс у гісторыі народа. Гісторыка-тэарэтычныя высновы М. Багдановіча па разгледжаных вышэй пытаннях вырацаваны, як сцвярджае літаратуразнаўца У. Конан, пад уплывам вучонага А. Карскага: “Па сутнасці, гісторыка-тэарэтычныя высновы беларускага публіцыста грунтаваліся на даследаваннях прадстаўніка ліберальнай разнавіднасці “западнарусизма” Я. Карскага, добрасумленнага вучонага, які вынікам сваіх даследаванняў супярэчыў сваім жа ідэалагічным забабонам” [1; 3: 270].

Неабходна адзначыць, што роздум нашых сучаснікаў, як у свой час і М. Багдановіча, аб будучыні беларускага народа не з’яўляецца песімістычным. На нашу думку, менавіта перад мастакамі слова, ахвярнікамі, стаіць важная задача вывесці свой народ са стану абыякавасці, забыцця. У верш, прысвечаны М. Багдановічу (“Багдановічу”), А. Каско ўводзіць радок з беларускага класіка “Я хацеў бы спаткацца з Вамі...”. Бясспрэчна, наш сучаснік радуецца, што расце цікавасць да гісторыі народа, таму і лічыць, што прыйшоў час для глыбокага, абноўленага асэнсавання спадчыны М. Багдановіча.

Літаратура

1. Багдановіч М. Поўны збор твораў: У 3-х т. – Мн.: Навука і тэхніка, 1991-1995.
2. Каліноўскі К. За нашу вольнасць. Творы, дакументы. – Мн.: Беларускі кнігазбор, 1999. – 464с.